

Andor Mészáros

České bible a české biblické texty ve sbírkách maďarské Národní knihovny

Czech Bibles and Czech biblical texts in collections at the Hungarian National Library

■ **Abstract:** The Czech Bible and use of Czech biblical texts in the Hungarian lands has a long and rich cultural tradition in both Catholic and Protestant milieux. The study presents the inspiring cultural role played by the Czech bible in the Hungarian lands from the 17th century in the light of Czech biblical texts that can be found in the collections at the Hungarian National Library (Országos Széchenyi Könyvtár – OSZK). Czech biblical texts at OSZK come from the collection of György Ribay, which the library bought on the initiative of Ferenc Széchenyi, the founder of the national library, and the republication of Czech biblical texts brought out in the Hungarian lands, as Czech bibles and biblical texts were used until the 20th century in the Slovak Lutheran environment.

■ **Keywords:** hungaricum; bohemicum; slovacicum; Hungarian National Library; Ferenc Széchenyi; György Ribay

■ **Andor Mészáros, Ph.D.**, vědecký pracovník Nadace svatého Vojtěcha a na univerzitě ELTE, se zabývá kulturními a politickými dějinami střední Evropy a kulturními vztahy středoevropských národů (meszandor@gmail.com).

Národní bibliografie registrují písemné dokumenty vzniklé v národním jazyce na území konkrétního státu. Maďarská národní bibliografie eviduje písemné dokumenty, které byly vytvořeny na území uherského a – po roce 1920 – maďarského státu v každém jazyce, jenž se používal v dlouhých dějinách maďarské státnosti. Řada děl, která jsou v uherské národní bibliografii, jsou také součástí ostatních národních bibliografií, což ukazuje široký kulturní a jazykový kontext uherského písemnictví.¹

Maďarská Národní knihovna (předchůdce dnešní Országos Széchenyi Könyvtár, dále jen OSZK) byla první trvalou maďarskou národní institucí zřízenou roku 1802 v době maďarského národního obrození, tzv. reformního období. Hrabě Ferenc Széchenyi založil knihovnu současně s Maďarským národním muzeem; jejím úkolem bylo sbírat územní a jazyková hungarika.² Už od samého začátku jejího působení se do sbírek knihovny dostaly cenné dokumenty v češtině, mezi nimi i biblické texty, které jsou také součástí slovenské i české národní bibliografie.

Českojazyčnost byla nedílným rysem uherských kulturních dějin a písemnictví. Vždyť už ve středověku existovaly mezi oběma státy, Českým a Uherským královstvím, úzké církevní a dynastické vazby. Silný vliv na uherské písemnictví mělo také husitství a první středoevropské vysoké učení, pražská univerzita, hrálo důležitou roli v peregrinaci uherských studentů, čímž ovlivňovalo vzdělanost v Uhrách. V období panování

¹ István KÄFER, *Szlovák/szláv bibliák hungaroszlavakológiai nézőpontból* [Slovenské/slovanské bible z hungaroslovakologického hlediska], Magyar Sion 2008/2, s. 251–256.

² László KÓSA (ed.), *Magyar művelődéstörténet* [Maďarské kulturní dějiny], Budapest 2000, s. 336.

Rudolfa II., na konci 16. a začátkem 17. století, žili mnozí příslušníci uherské inteligence kratší nebo delší dobu v sídelním městě Habsburků, v Praze.³

Po bitvě na Bílé hoře a vydání Obnoveného zřízení zemského se však naznačené směřování obrátilo. Do Uherského království přijížděli čeští exulanti, hlavně na etnicky slovenském území vznikaly exulantské tiskárny a čeština, bibličtina, se vedle latiny, maďarštiny a němčiny stala jedním z uherských zemských jazyků. Různá etnika, žijící v této části Uherského království, používala ve vzájemné komunikaci právě češtinu.⁴

Ve fondech starých tisků OSZK jsou zastoupeny cenné české staré tisky, bible a biblické texty. Nejvýznamnější české bible v OSZK jsou: Pražská bible (Praha, 1488), Kutnohorská bible (Kutná Hora, 1489) a celá řada českých biblí z doby renesance a humanismu, vydaných mezi lety 1501–1600: Benátská bible (Benátky, 1506), první a druhá Severýnova bible (Praha, 1529 a 1537), Bible Bartoloměje Netolického (1549) a několik Melantrichových biblických tisků z let 1570–1577. V neposlední řadě se zde nachází i slavná Šestidílnka, Kralická bible (1579–1594), která se stala svatým textem slovenských luteránů a její jazyk, bibličtina, jedním z uherských literárních jazyků od 17. století.⁵

Tato územní bohemika z maďarské Národní knihovny, která jsou z územního a jazykového hlediska základními díly české národní bibliografie, jsou také funkcionálními a obsahovými slovaciky, ale pochopitelně i hungariky. Většina z nich navíc pochází ze sbírky Györgye (Juraja – Jiřího) Ribaye, který jako slovenský polyhistor uherského osvícenství cílevědomě sbíral cenné písemné památky, mezi nimi i jazyková a územní hungarika. Ribay věděl, jak velkou cenu má jeho rozsáhlá sbírka, a v době vytváření jedné z nejdůležitějších institucí uherského osvícenství chtěl, aby zakladatel Národní knihovny, hrabě Ferenc Széchenyi, tuto sbírku dostal. Uvědomoval si, že knihy z jeho sbírky jsou součástí národní bibliografie a že je velmi důležité, aby české bible, jakož i ostatní díla v Ribayově knihovně (mezi kterými bylo ještě asi víc než tisíc českých knih), mohli používat uherští čtenáři a badatelé, kteří v Národní knihovně hledají důležité prvky uherského písemnictví.⁶ Ribay chápal význam národní bibliografie, cílevědomě sbíral hungarika a počítal s tím, že Ferenc Széchenyi bude mít v době založení národního muzea a knihovny na uherské elementy z jeho sbírky nárok.

Ferenc Széchenyi, stejně jako ostatní současníci, oceňoval Ribayovu odbornou znalost a osobně mu dedikoval jeden exemplář prvního tištěného katalogu Národní knihovny. Avšak nevíme, zda chtěl Széchenyi Ribayovu sbírku pro Národní knihovnu koupit. Ribay ve své odpovědi hraběti svou sbírku sám nabízel. V dopise Széchenyiovi napsal, že založení Národní knihovny je podobně velký čin, jakým bylo zřízení Matyášovy knihovny (tzv. Bibliotheca Corviniana) v době uherského humanismu, a že je

³ Endre KOVÁCS, *Cseh-magyar történeti kapcsolatok* [Česko-maďarské historické vztahy], Budapest 1952; Andor MÉSZÁROS, *Magyarországi diákok a prágai egyetemeken 1850–1918* [Uherští studenti na pražských univerzitách 1850–1918], Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 4, 2001, s. 9–20.

⁴ István KÁFER, *Magyar szlovákságismeret* [Maďarské povědomí o slováctví], Budapest 2012, s. 55–63.

⁵ I. KÁFER, *Szlovák/szláv bibliák*, s. 252; Gedeon BORSA – István KÁFER, *Catalogus librorum veterum usque ad annum 1800 in lingua Bohemica et Slovaca impressorum quae in Bibliotheca Nationali Hungariae de Francisco Széchényi nominate asservantur*, Martin – Budapest 1970, s. 116, 117, 119–124, 126–129.

⁶ I. KÁFER, *Szlovák/szláv bibliák*, s. 252–253.

přesvědčený, že založením této Národní knihovny se Uhry kulturně přiblíží ostatním velkým národům.⁷

Ribay chtěl dát hraběti svou českou a slovenskou knižní sbírku jako územní hungarika, která právě proto do budapeštské Národní knihovny patří. V příloze svého dopisu poslal hraběti i svůj krátký životopis v češtině a němčině a poprosil jej, aby byl umístěn ve sbírce nové knihovny jako důkaz jeho činnosti ve vědeckém životě uherského osvícenství.

Ribayova sbírka se nakonec nedostala do sbírky uherské Národní knihovny, ale do sbírky jednoho z nejdůležitějších uherských knižních sběratelů - Györgye Jankoviche (Jankovichova bibliotéka). Ribay byl však spokojený i s tímto řešením, vždyť jeho sbírka alespoň zůstala na území uherského státu. Přesto však do Národní knihovny nakonec doputovala, protože díky usnesení uherské sněmovny z roku 1825 mohlo vedení Národní knihovny koupit celou Jankovichovu knižní sbírku včetně sbírky Ribayovy.

Bible a biblické texty z Ribayovy sbírky poskytují velmi důležité informace o dějinách českojazyčnosti v Uhrách. Vždyť na stranách exemplářů Ribayovy knihovny, vedle Ribayova vlastního označení a podpisu, se nacházejí jména početných uherských vlastníků a poznámky vlastnické nebo provenienční. Majiteli knih tak byli Joannes Prokopius Wrchowskij (1787), profesor Stephanus Gemel a Ignatius Brijceius z Bzenic (1715) nebo mnich, otec Alexy (1706). Podle vlastnických poznámek používal Andrus Sztranyai starší v roce 1774 stejnou bibli jako Andrus Sztranyai mladší v roce 1785. Jedna šestidílná Kralická bible byla ve vlastnictví jezuitů ze Skalice v roce 1729. Další bible ve sbírce obsahují poznámky Andrease Ozymy (1817), Jakuba Szlavkovszkého z Lučivny, Paulusa Wladara (1774), Francisca Turiaka (1800), Clary Kossutha nebo Miklosse Csonky.⁸

Velmi zajímavé jsou i ediční poznámky v biblických vydáních Ribayovy sbírky, především ty z per jejich vlastníků, protože jsou v nich cenné údaje i o okolnostech redakce a vydání textů českých biblí. V exempláři jednoho vydání české bible, který byl dlouho v národních bibliografiích neznámý a jehož jediný exemplář existuje ve sbírkách OSZK (Landerer, Pozsony 1791), je vepsána tato ediční poznámka: „První obnovené vydání v impressi kral. Akademie vytlačené v Budíne 1796. Nyní opět s bedlivou pilností přehlednute a z novu spořadané skrze Jiřího Ribay w Budíne 1796.“⁹

Ve slovenském etnickém regionu uherského státu se běžně vyskytovala nejen vydání české bible, ale i reedice českých knih o biblických tématech. V OSZK je například exemplář *Evangelii a epištol* tištěných v Trenčíně v roce 1645.¹⁰ Kniha byla vydána v trenčinském domě hrabat Illésházyů, kde založili tiskárnu čeští exulanté v 17. století. Titulní stránky knihy chybějí, ale z věnování se můžeme dozvědět, že jde o reedici knihy perikop vydané v Praze v roce 1574.

Daniel Lobrýn Novoměstský vydal v Dobrovicích v roce 1616 svou knížku, jež přináší zábavné biblické hádanky. Toto dílo bylo přeloženo z němčiny do češtiny. Knížka

⁷ I. KÁFER, *Szlovák/szláv bibliák*, s. 254.

⁸ *Tamtéž*, s. 253; G. BORSA - I. KÁFER, *Catalogus librorum*, s. 125, 126, 130, 133, 262, 265, 266.

⁹ I. KÁFER, *Szlovák/szláv bibliák*, s. 253.

¹⁰ János HELTAI (ed.), *Régi Magyarországi Nyomtatványok III [Staré tisky Uher]*, 1636-1655, Budapest 2000, č. 2116; Zdeněk Václav TOBOLKA - František HORÁK - Bedřiška WIŽDÁLKOVÁ a kol., *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století (dále jen Knihopis)*, Praha 1925-1967, č. 2288.

byla určitě úspěšná a oblíbená – vždyť ji znovu vydal Nikodém Čížek v Trenčíně, který k ní napsal i předmluvu. V ní píše, že je knížka darem k Velikému (tj. Zelenému) čtvrtku a že ji Lobrýn přeložil v roce 1616 z němčiny do češtiny, čili – jak vydavatel píše – do slovenštiny. Třetí vydání potom připravila tiskárna Jána Dadána v Žilině, která navázala pod novým majitelem na tradice tiskárny trenčínské.

V roce 1613 vydal v Brewerově tiskárně v Levoči luteránský kazatel z Lučivny, Andrej Lucae, nábožensky vzdělavatelský biblický text *Dialogus Theologicus ... Líbezné a rozkošné ... rozmlauvání*. Podle poznámky koupil Ribay exemplář, který se nachází v OSZK, za 40 krejcarů. V Lucaeově překladu však nejsou části ani z Kralické, ani z Velešlavínovy bible. Autor této knihy nepracoval s žádnou z českých biblí – jde o samostatný český biblický text, vzniklý v uherském prostředí.¹¹

Z těchto příkladů vyplývá, že české bible a české biblické texty byly důležitou součástí uherského písemnictví. Jazyková bohemika (slovacika) a územní hungarika jako cenné fenomény středoevropských kulturních dějin věrně odrážejí úzké kulturní vztahy mezi českým a uherským písemnictvím.

¹¹ I. KÄFER, *Szlovák/szláv bibliák*, s. 255; Károly SZABÓ, *Régi Magyar Könyvtár II* [Stará uherská knihovna], Budapest 1885, č. 961, 1375a, 1012; *Knihopis*, č. 4991.